

В³/₉₀

№ 104/9

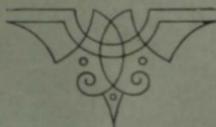
~~VIII-g-28~~

Царь-Срацимировото писмо до Брашовяни

отъ

С. С. Бобчевъ

Отдѣленъ отпечатъкъ отъ Извѣстия на Историческото Дружество въ София
Кн. IV—VI.

№ 102/9

ПНЗ

Царь-Срацимировото писмо до Брашовяни.

Отъ С. С. Бобчевъ.

I.

Хрисовулитѣ на българскитѣ царе все още продължаватъ да сж почти terra incognita за мнозина, даже за специалиститѣ. И до сега не е установенъ броятъ на познатитѣ поне и писани на български хрисовули на наши стари държавни владѣтели. Ако за Иречекъ, който гледа на тѣхъ отъ историческо-културно гледище и поставя въ реда имъ даже писмото на князь Якова Светослава, изпроводено отъ него до киевския архиепископъ Кирилъ, изкарва тѣзи хрисовули седемъ, то е защото къмъ тѣхъ той прибавя и договора на Михаила-Асѣня съ Дубровникъ противъ сърбитѣ¹⁾. Иречекъ дава на тѣзи документи общото название грамоти, писма. Като отстранимъ Светославовото писмо и Дубровнишкия договоръ, броятъ на познатитѣ хрисовули, споредъ Иречека, остава само петъ.

Споредъ нашето опрѣдѣление²⁾, хрисовули, отъ държавно-право гледище, сж ония царски актове, издадени и давани на частни или колективни лица, — актове законодателни, чрѣзъ които сж подарявани извѣстни административни, съдебни и имотни права, привилегии и имунитети. Това — по съдържание. По форма, хрисовулитѣ сж актове, които носятъ златенъ печатъ и въ самитѣ тѣхъ сж обозначени названията имъ. Другитѣ владѣтелски писма, каквито има и би могли още да се откриятъ, могатъ да се наричатъ съ широкия терминъ грамоти, писма; защото хрисовулъ собствено не е грамота, а особена жалованная грамота, както казватъ руситѣ.

Хрисовултъ не е билъ обикновено или даже каквото и да било квалифицирано царско писмо. Той е ималъ харак-

¹⁾ Иречекъ. Исторія болгаръ, стр. 485.

²⁾ Бобчевъ. История на староб. право стр. 178—179.

теръ на това, което ние днесъ наричаме указъ съ наредби, които прѣдвждатъ подаряване имоти, даване нѣкои привилегии. Таквъ е билъ въ византийско врѣме документътъ нареченъ χρυσόβουλλον λόγος (златопечатно слово); такива сж били истинскитѣ хрисовули, издавани отъ влашкитѣ и богданскитѣ владѣтели; такива, най-сетнѣ, сж биле бератитѣ, издавани отъ султанитѣ и давани на колективности, на войницитѣ, на патриарситѣ, на епархийскитѣ митрополити и пр. За писането на тѣзи тържествени документи е имало особенъ формуляръ въ Византия, отдѣто той е прѣминалъ у насъ, у ромъни, сърби и у турци.

Като тръгваме отъ туй гледище, ние можемъ да кажемъ, че у насъ до сега сж издирени само седемъ хрисовули, а именно: 1) на Асѣня I (даденъ на Дубровникъ въ 1230); 2) на Константина Тихъ (даденъ на Вирпинския манастиръ, 1278 год.); 3) на Ивана Александра (даденъ на Зографския манастиръ 1349); 4) пакъ на Ивана Александра (даденъ на Орѣховския мѣнастиръ, 1348 г.), 5) на Иоана Шишмана, даденъ на Витошкия мѣнастиръ¹⁾, 6) на сжщия Иоанъ Шишманъ, даденъ на Рилския мѣнастиръ, 1378 г., 7) въ „История на старобългарското право“ ние сме посочили и хрисовула на Калиманъ, даденъ на Зографския манастиръ. Тоя документъ е нарѣченъ, както у насъ, така и у Иречека, „компиляция²⁾“; споредъ най-новитѣ издирвания, и, както впрочемъ се вижда отъ самото му четене, той може да се приеме за една доста груба подѣлка.

Безспорно е, че не сж само тѣзи хрисовулитѣ, издадени и дадени отъ българскитѣ царе на частни или колективни лица, на манастири и черкови. Има нѣколко, писани не на старобългарски езикъ. Отъ хрисовула, даденъ на Вирп. м-ръ, ние знаемъ, че Константину Тиху игуменътъ на тоя мѣнастиръ Св. Георги, е прѣдставилъ „правила и хрисовули светихъ и правовѣрныхъ царей, прѣжде мене бывшихъ и кралей“³⁾. И тукъ се поменува между друго и за хрисовули, издадени отъ Царь Петра, Калояна, Царь Калимана и пр.

1) Безъ опрѣдѣлена дата, но не по-късно отъ 1382 година, когато София бѣ завоевана отъ турцитѣ.

2) Иречекъ. ц. с. 485.

3) Бобчевъ. Старобъл. пр. паметници, стр. 149.

Въпрѣки обстоятелството, че за нашитѣ хрисовули е почнато да се пише и да се правятъ изслѣдванія още отъ 1840 година, когато незабравимиятъ Юрий Венелинъ издаде своитѣ „Влахо-болгарскія или дакославянскія грамоти“, къмъ нашето хрисовуловѣдѣние е прибавено въ ново врѣме съвсѣмъ малко¹⁾). Сравнително, най-удовлетворителенъ въ научно отношение е послѣдниятъ трудъ на Г. А. Ильинскій: „Грамоты болгарскихъ царей“, издадено въ Москва на 1911 година²⁾). Въ този свой трудъ Ильинскій приема броя седемъ за българскитѣ хрисовули и, като привежда горѣпоменатитѣ шесть, а отхърля Калимановия хрисовулъ като „фалсификатъ“, прибавя къмъ тѣхъ и писмото на Иоана Срацимира до брашовянитѣ. Ильинскій нарича това писмо хрисовулъ и, въ една специална глава, той се старае да докаже, че тоя документъ съ нищо не се отличава отъ другитѣ договорни хрисовули „и въ отношение на форма и въ отношение на стилъ“.

II.

Можемъ ли дѣйствително да приемемъ, че писмото на Царь Срацимира до брашовянитѣ е хрисовулъ — такъвъ, какъвто е хрисовулътъ даденъ на Дубровникъ? За да се отговори на този въпросъ, ние даваме тукъ мѣсто на текстоветѣ и на двата документа:

¹⁾ Литературата на българскитѣ хрисовули не е твърдѣ голѣма, но все пакъ могатъ да се посочатъ десетина трудове и изслѣдванія, въ които или се говори за тѣхъ, или сж вмѣстени нѣкои отъ тѣзи старобългарски правни паметници. Подробно, тази литература е изложена въ моята „История на старобълг. право“, стр. 176—177. Тукъ ще поменемъ въ кратко, безъ да прѣписваме цѣлитѣ заглавия на трудоветѣ, — по-главнитѣ отъ тѣхъ: Юрий Венелинъ, Влахоболгарскія или дакославянскія грамоты, 1840; В. Априловъ, Болгарскія грамоты. 1849; Павелъ Иосифъ Шафарикъ, *Pamatki drevního písemnictví jihoslavanův*. 1858; Миклошичъ, *Monumenta Serbica*, 1858; С. Н. Палаузовъ, За хрисовула на Асѣня II, 1853; Порфирій Успенскій, Аѳонскіе акты, 1880; Г. С Раковски, Нѣколко рѣчи о царю Асѣнѣ, 1873; И. Срезневскій, Свѣдѣнія и замѣтки, 1889; П. А. Сырку, Археологическія замѣтки о Болгаріи; Б. Цоневъ, и Л. Милетичъ, За Царь-Шишмановия хрисовулъ на Рилския Мънастирь, 1900 и 1902; Д. Агура и Л. Милетичъ, Нови влахобългарски грамоты въ Брашовъ, М. Сб. кн. IX и XIII; Ю. Ивановъ, Старина въ Македония, 1908; Баласчевъ, Рилския хрисовулъ, въ „Миналото“, 1911 г.

²⁾ Грамоты болгарскихъ царей. Трудъ Г. А. Ильинскаго, съ приложеніемъ семь фотографическихъ снимокъ. Москва: Синодальная типографія 1911. Стр. 159. (Изъ пятого тома Трудовъ славянской комиссіи Императорскаго Московскаго Археологическаго Общества).

Хрисовулътъ на Иоана Асѣня на гр. Дубровникъ¹⁾.

† Дава царствъми: вривмѣ си: хърѣ всѣи Джеревниш-
стѣи любевниымъ: и всекрънымъ гвстемъ царствами: да ѡдѣ
хвдѣтъ пѣ всѣи хърѣ царствами: с кѣпнѣ какож лиев: или
нвсѣт: или женѣ или кѣпнѣ какож лиев нвсѣт: и дв квѣ лиев
земѣ или хърѣ дѣндѣт: или дв Бѣдѣнѣ. или Браничѣва и
Бѣлграда дѣндѣт: или дв Трѣнѣво и пѣ всемѣ Загврис хв-
дѣт: или дв Прѣслава: или Карѣвнѣскыѣ хърѣ придѣт: или
Крѣнетѣи хърѣ: или Бѣрѣистѣи: или в Ѣдрин и в Димѣт . . .
или в Ёкѣпекѣж хѣрѣ: или Приѣпекѣж: или в Дѣкѣвскѣж
хѣрѣ: или в земѣ Ирѣанасѣж: или в Ёвѣнѣ: идѣтѣ: пѣвсѣдѣ:
да си кѣпѣвѣж: и прѣдаваѣтѣ: скѣвѣднѣ: бесѣ всѣкѣж па-
кѣсти: да не имаѣтѣ пѣ всѣхъ хѣраѣ царствами и градѣ-
кѣхъ: и клѣсѣраѣхъ: запрѣтѣнна: нѣ да си хвдѣт: и кѣпѣжтѣ:
и прѣдаваѣтѣ бес печѣли: ꙗкѣ и всекрѣни. и любевни
гвсте царствами: кѣ ли имѣ спакѣсти: ѡ цѣмъ лиев: или
на клѣсѣрѣ: или на фѣрѣскѣхъ. или гдѣ лиев прѣзѣ закѣи: ѡ
кѣмерки тѣ да Ѣ вѣстѣ: тѣи ѣ прѣтѣвниѣ царствами: и
милѣсти не ѣ имѣти нѣ великѣ имаѣ врѣнѣ патѣти ѡ цар-
ствами †

† асѣн цр блзгарѣм и грѣком †

Писмото на царь Срацимира²⁾.

† Ѣт господина царѣ Срацимира. жѣпанѣ Иѣкоѣ Хѣрѣманѣ
Фолногѣ и Петрѣ Фанинѣглѣ и всемъ пѣргарѣмъ. ѣо ми стѣ
писали и порѣчали. да ви людѣ хѣдѣ свѣбѣдно: тако ми Бога
волно и свѣбѣдно да идѣ господина краѣ людѣ. ѣ господина
краѣ градѣ. и да трѣгѣж: ѣо имѣ ѣ драго. а ꙗ дакалѣ мою
кѣрѣ. царѣкѣ. и ѣ ихъ ѣзѣмамъ на мою дѣшѣю, како да сѣ ѣт
царѣкѣ ми. сѣблюдѣни: да имѣ: не бѣдѣ пакѣста некоѣ. до ни
ѣднога влас. како сами да видѣте. И ѣще да сѣ почтани и полю-
бѣни ѣт царѣкѣ ми, кон дѣнесѣ листѣ ѣт вас.

† ивѣнѣ срацимирѣ царѣ блзгарѣмъ.

Да разгледаме аргументацията на Ильинскій за еднак-
востъта на тия два документи приети отъ него за хрисовули:

¹⁾ Глед. изданието на Ильински.

²⁾ Глед. изданието на проф. Милетичъ.

1. Той мисли, че и двѣтъ „грамоти“ се почватъ еднакво съ бѣлѣжка на „царя-грамотодатель“, но имало само една разлика: въ първия царѣтъ говори въ първо лице „царство ми“, а въ втория е казано „отъ г-на царѣ Срацимира“. Обаче Ильински пропуска да каже най-сжщественото нѣщо, а именно че вториятъ документъ е просто и чисто отговоръ на едно писмо отъ брашовянитѣ, — отговоръ на онова: „що ми сте писали и поручали“. Хрисовулитѣ не сж отговори. Тѣ сж между това, самостоятелни, публично-правни и законодателни актове, които държавнитѣ владѣтели сж издавали *motu proprio*, безъ никакво отъ когото и да било прѣдложение или про-вокация.

2) Въ Дубровнишкия хрисовулъ изрично е квалифициранъ документътъ „оризмо“, което ще каже повелѣние, каквото е хрисовулътъ¹⁾. Другитѣ хрисовули сж квалифицирани сжщо така въ самия имъ текстъ, или съ прѣводното на български „златопечатлѣнное слово“. Въ писмото на Срацимира нѣма никака квалификация, защото то е едно обикновено отвѣтно писмо, една обикновена грамота.

3. Въ дѣловната часть, въ първия документъ се даватъ извѣстни привилегии по търговията и се изреждатъ подробно всички хори, области и градове, но които могатъ да ходятъ всички „гости“ (търговци) отъ Дубровникъ за да купуватъ и продаватъ, бидейки освобождавани отъ всѣкакви косвени данъци и бери. Вториятъ документъ се касае до удовлетворението на едно писмено ходатайство да могатъ да се явятъ извѣстни търговци, носители на писмо отъ Брашовъ въ Видинъ, дѣто „да трѣбѣа. що имъ е драго“.

4. За изпълнението на договора си Иоанъ Асѣнь се обръща къмъ всички, сега и въ бждеще, да пазятъ туй ориз-мо; инакъ, всѣки ще се счита за противникъ на неговата воля и не само нѣма да има за него милость, но се заплашва съ проклятия. Въ втория документъ Срацимиръ лично обѣщава извѣстно покровителство на онѣзъ брашовски търговци, които биха донесли писмо отъ авторитѣ на писмото, на което той

¹⁾ Раннитѣ влашки хрисовули сжщо така сж се наричали въ самия текстъ „оризмо господства ми“ или „повелѣние господства ми“ Венелинъ, стр. 22, 26, 91, 92, 95. 118 гдр. Въ нѣкои хрисовули, но рѣдко, употрѣбенъ е и сжщия терминъ: „хрисовулъ“. Вж. стр. 125, 228.

отговаря „и щѣ да сѣ почтани и полюбени ѿ царства ми, кон донесе листъ ѿ вас.

Срацимировото писмо прочее не е написано по формуляра на хрисовулитѣ. То не съдържа никакви привилегии, давани въобще на извѣстно съсловие или извѣстна колективностъ. Брашовяни пишатъ Срацимиру и го молятъ за мирно, безбѣдно и свободно търгуване въ Видинъ и той имъ отговаря, че носителитѣ на писмо отъ Брашовъ ще могатъ свободно да се явятъ и търгуватъ въ Видинъ. За никаква привилегия дума не става; а хрисовулитѣ сж актове, които даватъ привилегии, както е явно отъ дубровнишкия хрисовулъ, който освобождава търговцитѣ отъ коумеркъ и всѣкакви берири „на градовѣхъ, клисурѣхъ или на форосѣхъ, или гдѣ либо през законъ о коумерки“.

Отъ всичко горѣизложено, ние можемъ съ голѣмо основание до заключимъ, че отъ държавно-правно гледище писмото на Иоана Срацимира до Брашовяне не само не е хрисовулъ въобще, но и не може и да се сравни съ договорния хрисовулъ на Иоана Асѣня, даденъ на Дубровникъ.

III.

Срацимировото писмо е открито най-напрѣдъ отъ ромънския проф. Богданъ въ Брашовъ, дѣто малко по-късно го е забѣлѣжилъ и снелъ отъ него прѣписъ проф. Л. Милетичъ. Професоръ Богданъ направи своитѣ бѣлѣжки въ Ягичевия „Архивъ“ (17 томъ, кн. 3-а и 4-а), дѣто е нанечатана на стр. 546 точна снимка отъ документа. Професоръ Богданъ не може да опрѣдѣли точно датата на документа, но мисли че е писанъ между 1369 и 1398 година. Професоръ Милетичъ напечата първата си бѣлѣжка „Едно писмо отъ българския царъ Срацимиръ“ въ „Бѣлг. Прѣгледъ“, година II кн. 11 стр. 308—310, като обнародва и самия текстъ на писмото. Споредъ него, нѣма съмнѣние че писмото трѣбва да е писано слѣдъ 1369 година, понеже въ него се говори „за краля“ — сир. за унгарския кралъ, спрѣмо когото Срацимиръ, слѣдъ тая дата, се е намиралъ въ васални отношения. Той намѣрва, че писмото свидѣтельствува за нѣкогашнитѣ живи връзки и сношения на България съ съсѣдната ней Влахия заедно съ Трансилвания. Откъмъ езикъ писмото е извънредно характеристично поради сѣрбизмитѣ, които твърдѣ биятъ въ очи. Причината на това

е, че въ Западна България, вече въ XIV вѣкъ, твърдѣ много се е разпространявала черковната литература, писана въ сръбска редакция на старобългарския езикъ. Не е чудно, казва проф. Милетичъ, че и въ царската канцелария въ Видинъ, писцитѣ сж считали за елеганция на стила да примѣсватъ въ писмата, които сж съчинявали по царска заповѣдь за чуждестранни лица, колкото е възможно повече „литературни“ и езикови форми споредъ, тогавашното черковно четене¹⁾.

Юридическиятъ характеръ на Срацимировото писмо не отнема нищо отъ неговото културно-историческо значение. Грамоти отъ този родъ на българскитѣ царе би били истински съкровищници, изъ които бихме могли да черпимъ данни, обяснения и освѣтления за вжтрѣшния животъ на старата Българска държава. За голѣма жалость такива документи въ достатъченъ брой до сега не сж се открили. А хрисовулитѣ, изобщо грамотитѣ и договоритѣ на българскитѣ царе — това сж ключоветѣ, съ които ние можемъ да си служимъ, за да разкриемъ и разберемъ невѣдомитѣ кжтове въ старитѣ български уредби и наредби, чрѣзъ реставрацията на които ще можемъ да възстановимъ и цѣлата наша вжтрѣшна стара история.

Въ писмото на Срацимира, както въ хрисовула даденъ на Дубровникъ, ние се срѣщаме съ данни, доста важни за старата българска търговия. Ако въ Дубровнишкия хрисовулъ търговцитѣ сж наречени гости, „любовни и всевѣрни гости царства ми“, тукъ, въ Срацимировото писмо е казано, че „людитѣ“ могатъ да ходятъ и „да тръгужтъ що имъ е драго“. При това, въ Срацимировото писмо е казано, че тѣ ще бждатъ „съблюдени да имъ не имъ не бѣде пакоста никога“.

Брашовъ, въ градската библиотека на който е открито писмото на Срацимира, е сегашниятъ седмиградски Кронщадъ основанъ въ началото на XIII столѣтие отъ рицари на нѣмски орденъ. Въ XVI в. той е служилъ за изходенъ пунктъ на реформационното движение въ Седмиградско. Брашовъ (по маджарски Brassó, рум. Brasiovi, лат. Corona Stephanopolis) е билъ до скоро най-богатия и най-промишленъ градъ въ Тран-

¹⁾ Пр. Милетичъ обнародва Срацимировото писмо и въ статията: Д. Агура и Л. Милетичъ, Дако ромжнитѣ и тѣхната славянска писменость. Нови влахобългарски грамоти въ Брашовъ. IX кн. на М Сб. О.

силвания, въ политѣ на Трансилванскитѣ Високи Алпи, на пжтя на унгарскитѣ желѣзници за Плоещъ—Букурещъ Въ 1890, той ималъ 30,739 жители, повечето протестанти евангелисти (православни 9733): 10444 маджари, 9578 нѣмци, 9758 румжни. Тукъ има нѣколко учебни заведения, търговска академия, висше женско училище. Отличава се по промишленитѣ си заводи и фабрики: за сукна, кожи, свѣщи, обуща, мѣднолитейни, керасинови, циментови и пр.

Търговията между България и Брашовъ е била твърдѣ много развита; и затова Брашовъ е служилъ като пазарище, отъ което сж доставяни стоки за България и, обратно, — служилъ е за износъ на стоки, изъ България. Знае се че изъ Свищовъ и др. за кожарскитѣ фабрики въ Брашовъ се изнасяло постоянно въ голѣми количества смрадлика.

* * *

Историко-филологическото разработване на нашитѣ хрисовули още чака. То отдавна вика на работа младитѣ ни сили въ тая комахай непокжтвана цѣлина. Нека се надѣваме, че съ засилването на нашитѣ всестранно почнати издирвания въ науката, и тая областъ не ще бжде прѣнебрегната.

